

RETTS - OPPGJØRETS KRIMINALPOLITISKE OG SOSIALE PROBLEMER

DEN NORSKE
KRIMINALISTFORENING'S
PUBLIKASJONER

INNHold

	Side
Forord.	7
Professor dr. jur. Johs. Andenæs: Rettsoppgjøret i dag. Status og kommentar	9
x) Ekspedisjonssjef Kyhn Gløersen: Fullbyrdelsen av frihetsstraffen	21
Arbeidsdirektør Sverre Iversen: Beskjeftigelsesproblemene for landssvikerne	30
Rikspolisjef Andr. Aulie: Spørsmålet om sikringstiltak overfor tyskerjentene ...	35

x) Fængselsvesenet
i Justitsdepart.

se side 73.

som har lidd under krigen, går for lut og kaldt vann. I virkeligheten er det klart nok at det her ikke er spørsmål om noe konkurranseforhold. Samfunnets evne til å støtte krigens ofre må tvertimot nødvendigvis bli større, dersom det lykkes å sjalte også landsvikerne inn i produksjonsprosessen. Men innstillingen springer likevel ut av en verdifull følelse for verdienes rangorden. Oppgjøret med fortiden har to sider: Ikke bare den negative, straffen over dem som forbrøt seg, men også den positive, hjelpen til ofrene i kampen. Begge disse oppgavene må løses på en måte som folkets rettferdighetsfølelse kan slå seg til ro med før en mentalt sett kan gjøre seg ferdig med det kapitel som ligger bak og sette full fart på løsningen av de oppgaver som ligger foran oss.

II FULLBYRDELSEN AV FRIHETSSTRAFFEN

AV EKSPEDISJONSSJEF KYHN GLØERSEN

I de straffebestemmelser vi har for landssvik, er det ved forskjellige provisoriske anordninger innført en ny straffart, tvangsarbeid, som ikke tidligere var kjent som straff i vår lovgivning. Det tvangsarbeid vi tidligere hadde og som særlig var knyttet til det store nybrottsarbeid på Opstad, det var ikke organisert som straff. Det var en administrativ forføyning, en kurmessig behandling, nærmest beregnet på drikkfeldige og arbeidssky. Landssvikbestemmelsene selv inneholder ingen anvisning på hvordan dette tvangsarbeid skal fullbyrdes når det blir idømt som straff. For å utrede det spørsmål ble det av Justisdepartementet i juni d. å. nedsatt et utvalg, bestående av direktør Nissen, professor Andenæs og fengselsvaktmester Bjøralt. Og på grunnlag av dette utvalgs betenkning ble det så ved provisorisk anordning av 14. september 1945 bestemt at personer som straffes med tvangsarbeid, skal behandles etter de bestemmelser som gjelder for det administrative tvangsarbeid, dog således at de med omsyn til løslating på prøve skal være undergitt samme regler som straff-fanger i landsfengslene.

Samtidig ble det bestemt at hvis det finnes ønskelig på grunn av en tvangsarbeiders helbred eller sinnstilstand eller av andre særlige grunner, kan han etter beslutning av den myndighet som tvangsarbeidsvesenet er lagt under, føres over til fengsel eller kuranstalt eller anbringes i arbeid for det offentlige for den gjenstående del av straffetiden.

Hvori består så forskjellen mellom fengsel og tvangsarbeid?

Etter fengselsloven slik som den nå gjelder, er det ingen skarp grense mellom fengsel og tvangsarbeid. Begge forføyninger medfører frihetsberøvelse og for dem som rammes, er de for såvidt et likeartet

onde. Men i den praktiske utforming er det ikke så få avvikelser, særlig i bestemmelsene om den innbyrdes avsondring i anstalten. I landsfengslene er cellebehandlingen det prinsipale, i hvert fall i den første tid, slik at adgangen til samkvem mellom fangene er sterkt begrenset og fellesskapet alltid skal være under kontroll. I tvangsarbeidshusene er derimot fellesbehandlingen det regulære, cellebehandling brukes bare når det i enkelte tilfelle ansees nødvendig eller når en tvangsarbeider selv ber om å få være i enrom.

Også i bestemmelsene om arbeidsdriften er det en vesentlig forskjell, fordi arbeidstilvenningen spiller en større rolle i tvangsarbeidshusene enn i fengslene, så den enkeltes arbeidsytelse får større betydning for tvangsarbeiderne enn for fangene. For tiden er det også den forskjell at arbeidsdriften i fengslene først og fremst er basert på håndverksarbeid, mens hovedvekten i tvangsarbeidshusene ligger på utarbeid som gårdsdrift, nybrott og -veiarbeid. Men det er en forskjell som ikke er av prinsipiell art. Det er ikke noe i veien for at arbeidsdriften også i et fengsel kan få utarbeid som hovedgren. Jeg nevner i den forbindelse at Botsfengslet i flere år har hatt en fangekoloni på Romerike og at det nå er anbrakt 85 mann der i utarbeid.

Det neste spørsmål blir da hvordan fangebehandlingen bør være i den situasjon vi nå er oppe i. De fanger som er dømt for landssvik, har alle forbrutt seg mot vår lovgivning, og deres forbrytelse er av den art som straffeloven regner blant de groveste. For så vidt er det ingen grunn til å stille dem i noen annen klasse enn andre forbrytere. Men spørsmålet blir om de regler vi har om fullbyrdelsen av fengselsstraff og av tvangsarbeid er tjenlige likeoverfor de forbrytere vi her har å gjøre med. Det er jo innlysende at fengselsvesenet her har for seg en helt ny art av menneskemateriell. Jeg tviler ikke på at det blant dem også er mange som tidligere er godt kjent både i fengsler og tvangsarbeidshus. Men den store masse av dem er av en helt annen art. Og det ligger da nær å tro at det også må settes inn andre virkemidler enn de vanlige. Straffen er ikke noe mål i seg selv.

Vi setter ikke folk i fengsel bare for å tilføye dem noe vondt, bare for å berøve dem friheten, bare for å gjengjelde en brøde. Vi setter ikke folk i tvangsarbeidshus bare for å presse mest mulig arbeid ut av dem. Straffen — enten vi kaller den fengsel eller tvangsarbeid — skal ha et høyere formål. All straff har til hensikt å beskytte samfunnet. Og denne hensikt tilster at man ved straffen først og fremst må prøve å gjøre de straffede til lovlydige samfunnsmedlemmer. Anvendt på den her foreliggende situasjon vil det si at vi gjennom fangebehandlingen må sørge for at også disse personer kan bringes til å erkjenne sin brøde og innordne seg som lovlydige borgere i vårt demokratiske samfunn. Kan vi ikke oppnå det, vil fangebehandlingen, hva enten det gjelder fengselsstraff eller tvangsarbeid, være — om ikke helt nytteløs — i hvert fall ikke slik at den svarer til hensikten.

Som et hovedpunkt for fangebehandlingen ble det i de grunnregler som nazistene sendte ut i Tyskland i 1933, bestemt at fangene skulle behandles slik at de både med hensyn til mat og med hensyn til klær, og med hensyn til forholdene for øvrig ville finne en arbeidsløs manns tilværelse attråverdig, selv om vinteren. Og det ble samtidig sterkt poengtert at forbryteren måtte bringes til å skjelve for straffeloven.

Dette har aldri vært vår linje, vårt fengselsvesen har alltid vært bygd på det syn at det er lettere og mere lønnsomt å styre ved håp enn ved frykt. Jeg vil her gjerne få nevne et lovforslag som nettopp i disse dager gjennomgår den siste behandling i den svenske riksdag. Det gjelder «verkställighet av frihetsstraff» og det framhever sterkt at frihetsstraffen ikke må medføre et større onde for fangene enn det som selve frihetsberøvelsen nødvendig fører med seg. Forslaget går ut på i vid utstrekning å erstatte de lukkede fengsler med åpne anstalter uten murer og uten gitter for vinduene. Og fangene skal i den utstrekning det kan skje uten uleilighet, ha adgang til å skaffe seg eller få tilsendt bøker, tidsskrifter, aviser og annet som kan skaffe dem passende beskjeftigelse i fritiden.

Forslaget har vært under arbeid i flere år, det er bygd på omfattende undersøkelser og er et typisk eksempel på den grundighet som preger svensk lovgivningsarbeid. Flere av bestemmelsene har nok møtt atskillig kritikk, men som helhet vil forslaget stå som et lysende vitnesbyrd om en utvikling i humanitetens ånd som fortjener den største oppmerksomhet. Og det gledeligste er at denne utvikling i human retning på fengselsvesenets område, den skjer ikke for humanitetens skyld, men fordi den humane fangebehandling ansees mest formålstjenlig. Jeg tviler ikke på at de tanker det svenske lovforslag bygger på, også vil gjøre seg gjeldende ved løsningen av den kjempeoppgave vårt fengselsvesen nå står oppe i.

Jeg er fullt oppmerksom på at det nå burde ha foreligget en samlet plan for avsoningen av all frihetsstraff som står i forbindelse med landssvikoppjøret, og jeg beklager dypt at vi ikke er rukket så langt. Men med det overveldende arbeidspress som fengselsvesenet har hatt etter frigjøringen, har det ikke vært mulig. Det er nå nedsett et arbeidsutvalg med sorenskriver Bentsen som formann til å ta seg av dette spørsmål og framlegge en plan både for de nye anstalter som vil trenges, og for fangebehandlingen.

Jeg skal derfor i det følgende bare komme med noen spredte bemerkninger, og jeg har da særlig tvangsarbeidsstraffen for øye. Det er den som blir brukt i det langt overveiende antall tilfelle av litt lengre frihetsstraff, og det er den som volder de fleste problemer.

Hvor mange tvangsarbeidere vi får, kan ingen si i dag, kanskje 5—6000, kanskje 8—9000, det er i hvert fall sikkert at vi må ha en hel del nye avsoningsleire. Tvangsarbeidskomitéen som jeg tidligere har nevnt (med direktør Nissen som formann), gikk ut fra at leirene ikke måtte være for store, helst ikke for flere enn 300 mann. Selvfølgelig kan forholdene forsåvidt være noe forskjellige, både arbeidsmulighetene og husrommet må tas i betraktning. Men som hovedregel er jeg helt enig i at en leir ikke bør være større enn for omkring 300. Noe Grini med 5—6000 må vi ikke ha, heller ikke noe Ilebu med 2000. Leiren må under enhver omstendighet ikke være

større enn at det blir høve til en individuell behandling av fangene, bestyreren må lære den enkelte fange å kjenne, så han kan gjøre seg opp en mening om hans karakter. Det blir i alle tilfelle den personlige påvirkning som må danne tyngdepunktet i behandlingen.

Av stor viktighet er det også at det skjer en hensiktsmessig fordeling av fangene. Først og fremst må alle oppviglere og agitatorer skilles ut. De vil alltid bety et faremoment som må holdes borte fra den store masse av fanger. De slette elementer har dessverre alltid lettere for å gjøre seg gjeldende enn de gode. I hvilken grad de må isoleres kan ikke godt avgjøres ved alminnelige regler, det må bero på forholdene i hvert enkelt tilfelle.

Videre må de unge fanger skilles ut så det kan tas tilbørlig hensyn til deres særlige behov for oppdragelse og undervisning. Så mange som det her blir spørsmål om, vil det antagelig være hensiktsmessig å ha 2 forskjellige grupper, en for alderen under 21 år og en annen for årsklassene 21—25 år.

Et problem for seg er psykopaten. Det er neppe noen tvil om at det i den store flokk det her er snakk om, også er en hel del sjelelig abnorme som på grunn av sin sinnstilstand ikke uten store ulemper kan behandles sammen med det ordinære fangebelegg. Å få en egen anstalt for psykopater har vært et krav fra fengselsvesenet og fra sinnssykeasylene like fra vi fikk våre sikringslover i 1929. At dette vanskelige spørsmål nå kan bli løst i forbindelse med dette oppgjør, tror jeg ikke. Men jeg håper at vi i hvert fall kan finne fram til en ordning som kan bli til nytte også utover dagens behov.

Det er enda en gruppe som jeg vil nevne særskilt. Det er dem som må ansees særlig farlige, enten på grunn av sin samfunnsfiendtlige karakter eller fordi vi, slik som forholdene ennå er her hjemme, ikke kan se bort fra muligheten av forsøk fra meningsfeller på å befri dem. Disse må anbringes med særlig sikkerhet for øye, og det ligger da nær å tenke på det gamle Akershus som under okkupasjonen har huset så mange bra folk.

Bvalke
Ole Blom

Finne Hansen
4. 1940

Dette blir dog alt sammen unntagelser. Storparten vil kunne anbringes i leirer eller anstalter rundt omkring i landet for å beskjeftiges med nydyrking, veiarbeider, skogsarbeider eller annet som kan være tjenlig, også håndverksarbeid. Det avgjørende hensyn må under enhver omstendighet være at det skal være nyttig arbeid. Og arbeidsplikten må gjennomføres strengt og konsekvent.

Utbyttet av dette arbeid må selvfølgelig tilfalle Staten, men fangene må også selv få beholde en del som arbeidspenger. Herom bestemmer fengselslovens paragraf 13 bare at hvis fangene viser flid og god oppførsel, kan det tilståes dem et mindre beløp som arbeidspenger. Ved reglement er det så fastsatt nærmere regler om disse arbeidspenger, forskjellig for landsfengslene og tvangsarbeidshusene.

I landsfengslene er arbeidspengene knyttet til den progressive fangebehandling og gjort avhengig av klasseinndelingen med et ordinært maksimum på 55 øre, dog således at direktøren kan forhøye beløpet med inntil en halvdel hvis fangen ved siden av å vise flid, pålitelighet og god vilje også utmerker seg ved dyktighet i sitt arbeid.

I tvangsarbeidshusene, hvor målet i første rekke er å venne fangene til arbeidslyst, orden og disiplin, er arbeidspengene ikke avhengig av klassene, men det ordinære maksimum er for alle satt til kr. 1.10 pr. dag. Ved fastsettelsen skal det legges særlig vekt på den dyktighet og iver tvangsarbeideren viser. Hvis han særlig utmerker seg i denne henseende, kan arbeidspengene forhøyes til kr. 1.50. I reglementet er det bestemt at det i den utstrekning det er mulig, skal brukes akkordbetaling, men i praksis er nok dette meget lite brukt.

Disse arbeidspengene spiller en veldig rolle i anstaltene, ikke bare som disiplineringsmiddel, men også som et middel til å holde fangene oppe i straffetiden. Og særlig for de gode fanger er det av stor betydning at de på den måte får høve til å sende familien et bidrag selv om det ikke er så stort.

Tvangsarbeidskomitéen foreslo at man for dem som nå dømmes til tvangsarbeid som straff, skal bruke samme regler om arbeidspenger som for fanger i landsfengslene, og jeg er enig i at det prinsippmessig ville være riktig. Men jeg tror allikevel at det av praktiske hensyn er heldigere å bruke den ordning som gjelder i tvangsarbeidshusene, og jeg vil sterkt framheve at det i størst mulig utstrekning bør gjennomføres akkordberegning. Jeg skulle også gjerne se at arbeidspengene kunne settes noe opp. Jeg tenker da særlig på betydningen av at tvangsarbeiderne kan bidra til underhold av familien. Men en må være oppmerksom på at størrelsen av arbeidspengene også for Staten har en økonomisk side av ikke uvesentlig betydning.

Jeg går så over til det spørsmål som både for fangene og for samfunnet har den største betydning i forbindelse med straffavsoningen, nemlig spørsmålet om løslating før straffetiden er ute. Som jeg alt har nevnt ble det ved provisorisk anordning av 14. september 1945 bestemt at tvangsarbeiderne med omsyn til løslating på prøve skulle være undergitt de samme regler som straff-fanger i landsfengslene. Herom bestemmer fengselslovens paragraf 21:

«Den som er idømt fengsel i 6 måneder eller mere, og som etter fradrag av varetekt skal avsone minst 5 måneder, blir å løslate på prøve, når han har avsonet to tredjedeler av den etter varetektsfradraget gjenstående straffetid, dog minst 4 måneder. — Løslatelse på prøve tilståes dog ikke, hvis det er grunn til å anta at fangen ikke vil oppfylle prøvevilkårene, eller andre særlige omstendigheter gjør løslatelsen utilrådelig, eller hans forhold i fengslet gjør ham ufortjent til den. De nærmere regler for løslatelse på prøve gis av Kongen.»

Fanger som skal sone straff eller tvangsarbeid på livstid, kan på samme måte løslates på prøve etter 20 år.

Slik som prøveløslatingen er utformet hos oss, går den inn som et regelmessig ledd i straffavsoningen, den betegner sluttsteinen i det progressive system i fangebehandling. Den har da også vært brukt

i stor utstrekning og med godt resultat. Ser vi bort fra tyvene som er en gruppe for seg, langt upåliteligere enn de andre fanger, er det omkring 94 pst. som har bestått prøven.

Jeg ser ingen grunn til at løslating på prøve ikke også skal komme landssvikfangene til gode under de samme vilkår som andre fanger. En må imidlertid huske på at en fange aldri har noe krav på å bli løslatt på prøve. Og han skal heller ikke løslates på prøve hvis det er grunn til å tro at han ikke vil leve et lovlydig liv. I denne henseende vil landssvikfangene stå i en særstilling på grunn av de viktige samfunnsinteresser de har truet.

En fange som har beholdt sin nazistiske innstilling tross all den styggedom som er avslørt i de siste måneder, vil alltid bety en fare for samfunnet, og han skal selvfølgelig ikke ha noen avkortning i straffen. Da foreligger — for å bruke lovens uttrykk — særlige omstendigheter som gjør løslatelsen utilrådelig.

Men dette vil forhåpentlig bli sjeldne unntagelser. Storparten vil det visselig ikke være noen betenkelighet ved å løslate på prøve når to tredjedeler av straffetiden er omme. Da varetekten for de fleste av dem har vært uforholdsmessig lang uten at det skyldes dem selv, tror jeg også det kan være grunn til å lempe på den regel at prøveløslatingen bare skal regnes etter den del av straffen som står igjen etter varetekten.

Det har også vært brakt på bane å gjøre prøveløslatingen mere tøyelig ved å knytte den nærmere til fangenes arbeidsiver og deres forhold for øvrig i anstalten, slik som det er gjort for tvangsarbeiderne på Opstad. Det kunne nok ha sine fordeler. Men det ville allikevel ikke passe her. Det er ikke rimelig at lengden av en straff skal avhenge av om domfelte kan få en heldig arbeidsakkord. Prøveløslatingen har en så intim forbindelse med straffutmålingen at en må ha faste regler å gå etter, regler som også dommerne har krav på å kjenne til. Jeg tror derfor vi bør bli stående ved den regel at prøveløslating kan skje når to tredjedeler av straffen er sonet.

En løslating på prøve forutsetter at fangen skaffes eller i hvert

fall har utsikt til å skaffe seg arbeid og underhold. Det problem skal jeg imidlertid ikke innlate meg på i dag.

Derimot er det et annet problem som jeg vil si litt om i forbindelse med prøveløslating, og det er tilsynet. En vid adgang til å løslate på prøve forutsetter at fangene skal være under et visst tilsyn i prøvetiden. Dette tilsyn blir nå regelmessig overlatt til vernelagene som her har utført et betydelig og meget fortjenstfullt arbeid. Det sier seg selv at vernelagene med den organisasjon de nå har, umulig kan makte å overta noe tilsyn med de nye tusener av løslatte som det her blir spørsmål om. Enten må vernelagene styrkes i vesentlig grad eller det må skaffes en ny tilsynsinstitusjon. Jeg tror det første er å foretrekke.

Det har vært sagt at løslatningsdagen er den vanskeligste for fangene, og gjelder det under vanlige forhold, vil det nok i særlig grad gjelde de fanger vi her har for oss. Jeg vil slutte med et inderlig håp om at dette fangenes første møte med det fri samfunn ikke må bli altfor vanskelig. Gjør det det, vil fengselsvesenets bestrebelser for å gjøre dem til skikkelige borgere være forspilt. Og til å la dem gå som en pariakaste, har samfunnet ikke råd.

Atte
 x) Jeg vil flere ut tidligere ved å garantere dem arbeid i vår materbedrift.
 Følgelig ble garantert arbeid hos kelner og kom til kun for Wihs arbeidsgjeng.
 Bjørn P.